

JOHN MAYNARD KEYNES

EKONOMICKÉ
DŮSLEDKY MÍRU

CENTRUM PRO STUDIUM
DEMOKRACIE A KULTURY

KONFERENCE

Ve čtvrté a páté kapitole budu podrobněji rozebírat hospodářská a finanční ustanovení mírové smlouvy s Německem. Skutečnou povahu mnoha z těchto podmínek však budeme moci ohodnotit snadněji, prozkoumáme-li zde některé z osobních faktorů, jež ovlivnily jejich formulování. Při realizaci tohoto úkolu se nevyhnutelně dotknu otázky, jaké pohnutky vedou k tomu, že ti, kdo dění přihlížejí, se často dopouštějí omylu a nemají právo osobovat si zodpovědnost za konečný úsudek. Pokud se ale bude v této kapitole zdát, že si občas přisvojuji výsady, jež jsou obvyklé u historiků, ale které se navzdory tomu, že se naše názory opírají o důkladnější obeznámenost, obyčejně zdráháme přiznat našim současníkům, nechť mi čtenář promine a vzpomene si, jak moc svět potřebuje – má-li porozumět vlastnímu osudu – vrhnout světlo, byť i jen matné a neúplné, na spletitý a dosud neukončený svár lidské vůle a cílů, jenž se způsobem, který nemá obdoby, soustřeďoval v osobách čtyř jednotlivců a v prvních měsících roku 1919 z nich takto učinil mikrokosmos lidstva.

V oněch částech smlouvy, jimiž se zde zabývám, se vůdčí role chopili Francouzi, alespoň v tom smyslu, že to byli zpravidla oni, kdo na počátku přicházel s nejvyhraněnějšími a nejextrémnějšími návrhy. Byla to částečně otázka taktiky. Jestliže se očekává, že konečným výsledkem bude kompromis, je často obezřelé začít krajním postojem; a Francouzi – stejně jako většina ostatních – na začátku počítali s dvojitým kompromisem, kdy bude nejdříve zapotřebí uspokojit představy jejich spojenců a partnerů a následně, v průběhu vlastní mírové konference, je sladit se samotnými Němci. Vývoj konference tuto taktiku ospravedlnil. Clemenceau si u svých kolegů v radě získal dobrou pověst svou umírněností, když tu a tam nastolil dojem intelektuální nestrannosti a zavrhl extrémnější návrhy svých ministrů; přirozeně prošla také řada věcí, u nichž kritici z řad Britů a Američanů ne zcela pochopili, o co se ve skutečnosti jedná, nebo kde se

spojenci Francie příliš vytrvalou kritikou dostali do pozice, jež jim připadala jako škodlivá, jako by se vždy stavěli na stranu nepřítele a hájili jeho stanovisko. Výsledkem tudíž bylo, že tam, kde nebyly vážně dotčeny zájmy Britů a Američanů, jejich kritika ochabovala; takto byla schválena některá ustanovení, která nebrali příliš vážně ani sami Francouzi a u nichž rozhodnutí nepřipustit žádnou debatu s Němci, jež bylo přijato za pět minut dvanáct, odstranilo možnost nápravy.

Nehledě na taktiku však Francouzi měli i určitou politickou linii. Ačkoli Clemenceau mohl stroze odmítnout nároky Klotze či Loucheura či zavřít oči a tvářit se unaveně, když se debata již netýkala francouzských zájmů, věděl, které body jsou zásadní, a v těch ustoupil jen málo. Jestliže hlavní ekonomické zásady smlouvy představují nějakou intelektuální ideu, pak je to idea Francie a Clemenceaua.

Clemenceau byl zdaleka nejvýznačnějším členem Rady čtyř; už předtím také odhadl své kolegy. Jedině on sám měl určitou ideu, u níž zvážil všechny její důsledky. Jeho věk, povaha, vtip i vzezření mu v chaotickém prostředí umožňovaly vystupovat objektivně a s jasně definovaným záměrem. Clemenceaua nebylo možné ignorovat či ho mít v neoblíbení, mohli jste pouze zastávat jiný názor, pokud jde o podstatu civilizovaného člověka, či alespoň chovat odlišné naděje.

Clemenceauovo vzezření i způsoby jsou všeobecně dobře známy. V Radě čtyř nosil kabát se šosy, z velmi kvalitního, tlustého černého sukna; na rukou, které nikdy nenechával nezakryté, míval šedé usňové rukavice. Boty měl z tlusté černé kůže, velmi kvalitní, třebaže venkovského stylu, vepředu občas kupodivu sepnuté nikoli tkaničkami, nýbrž přezkou. V domě prezidenta Wilsona, kde se konávaly pravidelné schůzky Rady čtyř (na rozdíl od soukromých rozprav, kde byli jen členové Čtyřky a jež se scházely v menší místnosti na nižším podlaží), sedával v hranatém brokátovém křesle umístěném uprostřed půlkruhu před krbem; po jeho levici byl Orlando, vedle krbu sedával prezident Wilson a premiér Lloyd George naproti, na druhé straně krbu po Clemenceauově pravici. Nenosil si žádné papíry ani složky a nedoprovázel ho žádný osobní tajemník, třebaže v jeho blízkosti bylo přítomno několik francouzských ministrů a úředníků, jichž se

týkala konkrétní projednávaná záležitost. Jeho chůzi, gestům i hlasu nechyběla energie a důraz, nicméně zejména poté, co na něj někdo zaútočil, působil dojmem starce, který šetří síly pro důležité okamžiky. Mluvil zřídka; úvodní formulaci francouzského postoje přenechával svým ministrům nebo úředníkům. Často zavřel oči a s bezvýraznou, neproniknutelnou tváří se opřel do křesla, ruce v šedých rukavicích sepnuté v klíně. Stručná věta, rázná či cynická, obvykle stačila; otázka, bezvýhradné distancování se od vlastních ministrů, kterým neumožnil neztratit tvář, či neústupný výraz posílený pronesením několika slov pikantní angličtinou, to byl jeho rejstřík.¹ Výmluvnost a zanícení, kdykoli jich bylo zapotřebí, mu ale nechyběly; náhlý příval slov, často následovaný záchvatem kašle vycházejícím hluboko z hrudi, spíše než přesvědčivostí působil svou prudkostí a překvapivostí.

Nezřídka se stávalo, že Lloyd George poté, co pronesl svou řeč v angličtině, přešel – zatímco se překládala do francouzštiny – předložku před krbem směrem k prezidentu Wilsonovi, aby své postoje podpořil některými argumenty *ad hominem* v soukromém rozhovoru, nebo aby vysondoval, zda je půda vhodná pro kompromis, což občas bylo signálem ke všeobecné vřavě a zmatku. Kolem prezidenta Wilsona se natlačili jeho poradci, o chvíli později se přitrousili britští experti, aby zjistili, co se domluvílo, nebo aby dohlédli na to, že vše jde tak, jak má; nato se na scéně objevili i Francouzi chovající mírné podezření, aby ostatní něco nepřipravovali za jejich zády, až nakonec všichni v místnosti byli na nohou a hovor se vedl v obou jazycích. Poslední a nejživější dojem, který jsem si odnesl, se týká právě takového výjevu – Wilson a Lloyd George tvořící střed kypícího davu a babylónu zvuků, změti chvatných, improvizovaných kompromisů a jejich protinávrhů, přičemž celý ten rámus a běsnění byly zcela bez významu, neboť se jednalo o věci, jež beztoho byla nereálná, a významné problémy dopoledního jednání byly zapomenuty a přehlíženy. Clemenceau zůstal na okraji, mlčen-

¹ Clemenceau jako jediný ze Čtyřky vládl oběma jazyky, Orlando uměl jen francouzsky a prezident Wilson s Lloyd Georgem pouze anglicky. Je historicky významnou skutečností, že Orlando a prezident Wilson neměli možnost spolu přímo komunikovat.

livý a nade vše povznesený – jelikož neběželo o nic, co by se dotýkalo bezpečnosti Francie – a se svými šedými rukavicemi trůnil v brokátovém křesle s vyprahlostí v duši a prostý všech nadějí, velmi starý a unavený, avšak dění před sebou přihlížel s cynickým a téměř zlomyslným výrazem ve tváři; když nakonec opět zavládl klid a jednotliví členové společnosti se navrátili na svá místa, ukázalo se, že zmizel.

Clemenceau ve vztahu k Francii pociťoval to, co Perikles cítil vůči Athénám – ježto má o sobě jedinečnou hodnotu, na ničem jiném nezáleží – ale jeho teorie politiky byla stejná jako Bismarckova. Měl jednu iluzi – Francii – a jednu deziluzi – lidstvo, a to včetně Francouzů, jeho kolegy rozhodně nevyjímaje. Jeho zásady, jak zachovat mír, lze formulovat snadno. V první řadě nejvíce věřil v představu psychologie Němců, podle níž Němci nerozumějí a nemohou rozumět ničemu jinému než zastrasování, že jim při jednání chybí velkomyslnost či slitování, že neexistuje příležitost, jak vás využít, které by se nechopili, a neznají míru v tom, k čemu jsou ochotni se snížit kvůli zisku, a že postrádají čest, hrdost či milosrdenství. Proto s Němci nikdy nesmíte vyjednávat či je usmiřovat, musíte jim diktovat. Jinak vás nikdy nebudou respektovat a nic jiného jim nezabrání, aby vás nepodvedli. Je však pochybné, jak dalece Clemenceau tyto vlastnosti považoval za typické jen pro Německo či zda jeho nepředstíraný názor na některé jiné národy byl nějak zásadně odlišný. V jeho filozofii tudíž nebyl žádný prostor pro „sentimentalitu“ v mezinárodních vztazích. Národy jsou realitou, jeden z nich člověk miluje a vůči ostatním pociťuje lhostejnost – nebo nenávisť. Sláva národa, který člověk miluje, je žádoucím cílem, kterého však lze dosáhnout – obecně vzato – jen na úkor svého souseda. Mocenská politika je nevyhnutelností. O této válce či cílech, kvůli nimž se vedla, se nic příliš nového nedovíme. Anglie – stejně jako v každém z předcházejících staletí – zničila obchodního konkurenta; uzavřela se pozoruhodná kapitola dlouhodobého boje mezi slávou Francie a Německa. Obezřetnost vyžadovala, aby se „ideálům“ pošetilých Američanů a pokryteckých Angličanů dostalo určité míry verbální, neupřímně míněné podpory; bylo by ale hloupé věřit, že v reálném světě existuje velký prostor pro záležitosti typu Společnosti národů, nebo že princip sebeurčení má nějaký smysl

vyjma toho, že může sloužit jako důmyslný nástroj k restrukturalizaci rovnováhy moci, aby vyhovovala zájmům Francie.

Až dosud se nicméně jednalo o obecné postřehy. Chceme-li sledovat faktické podrobnosti míru, které Clemenceau považoval za nezbytné z hlediska moci a bezpečnosti Francie, musíme se vrátit k historickým příčinám, jež se vyskytly za jeho života. Před francouzsko-německou válkou bylo obyvatelstvo Francie i Německa přibližně stejně početné; těžební, hutní a lodářský průmysl v Německu však byly v počátcích a bohatství Francie bylo mnohem větší. Žádný velký rozdíl mezi reálnými zdroji těchto dvou zemí se neobjevil ani po ztrátě Alsaska-Lotrinska. V mezidobí se však jejich relativní pozice naprosto změnila. Roku 1914 již populace Německa o téměř sedmdesát procent převyšovala počet obyvatel ve Francii; Německo se stalo jedním z největších výrobců světa, na tutéž úroveň se dostal objem jeho obchodu. Jeho technické schopnosti a výrobní prostředky, jež byly do budoucna k dispozici pro tvorbu bohatství, byly bez konkurence. Na druhou stranu ve Francii počet obyvatel stagnoval či klesal a její bohatství i schopnost ho vytvářet v poměru k ostatním závažně zaostaly.

Navzdory tomu, že Francie z nynějšího střetu vyšla vítězně (tentokrát s pomocí Ameriky a Anglie), v očích člověka, který zastával názor, že válku v Evropě budeme i v budoucnosti muset považovat za normální či alespoň znovu a znovu se vyskytující záležitost a že onen typ konfliktů mezi existujícími velmocemi, který zaplňoval poslední století, se bude vyskytovat i ve století následujícím, její pozice zůstávala do budoucna vratká. Podle této představy budoucnosti jsou dějiny Evropy věčným rohovnickým kláním, v němž Francie vyhrála toto kolo, avšak to není zcela určitě poslední. Politika Francie a Clemenceaua byla tedy logickým důsledkem přesvědčení, že starý řád se v podstatě nemění, jelikož se opírá o stále stejnou lidskou přirozenost, a následné skepse vůči celé té kategorii doktrín, jejímž symbolem je Společnost národů. Mír založený na velkodušnosti nebo na spravedlivém a rovnoprávném jednání, který vychází z takové „ideologie“, jakou je Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona, totiž mohl mít jedině ten účinek, že zkrátí dobu potřebnou k zotavení Německa a uspíší den, kdy zase jednou na Francii vychrlí své po-

četnější obyvatelstvo i kvalitnější zdroje a technické schopnosti. Odtud plyne nezbytnost „záruk“ – a každá záruka, která byla dána, což mělo za následek rostoucí podráždění Německa a tím pádem i pravděpodobnost následného revanše, vyžadovala ještě další ustanovení k jeho rozdrčení. A tak jakmile si osvojíme tento pohled na svět a jiný odvrhneme, nevyhnutelně se objeví poptávka po kartaginském míru, jež se uplatňuje v plném rozsahu pomíjivé moci, již lze k jeho prosazení použít. Clemenceau totiž nikterak nepředstíral, že se cítí být vázán Čtrnácti body, a takové osnování, jež bylo čas od času nutné k zachování morálních ohledů či tváře prezidenta Wilsona, ponechával převážně na jiných.

Politikou Francie tedy bylo – pokud to bylo možné – vrátit čas a anulovat vše, čeho pokrok Německa po roce 1870 dosáhl. Ztrátou území a dalšími opatřeními měla být okleštěna jeho populace; především ale musela být zničena jeho hospodářská struktura, na níž závisela obnova sil Německa, ona ohromná konstrukce vystavěná na uhlí, železe a dopravě. Kdyby se Francie dokázala alespoň z části zmocnit toho, co bylo Německo donuceno opustit, nerovný poměr sil mezi dvěma soupeři o hegemonii v Evropě by mohl být na mnoho generací odstraněn.

Odtud tedy vzešla tato kumulativní ustanovení zajišťující rozbití vysoce organizovaného hospodářského života, jimiž se budeme zabývat v příští kapitole.

Je to politika starce, jehož nejsvěžejší dojmy a nejživější představitost se vztahují k minulosti, nikoli k budoucnosti. Clemenceau tuto otázku chápe z hlediska Francie a Německa, nikoli z pohledu lidstva a evropské civilizace usilujících o nový řád. Válka se do jeho povědomí zahryzla poněkud jinak než do našeho, takže neočekává a nedoufá, že se nacházíme na prahu nové éry.

Otázka ideálu však náhodou není to jediné, co je předmětem sporu. V této knize je mým cílem ukázat, že kartaginský mír není správný či vůbec možný *prakticky*. Třebaže myšlenková škola, ze které vychází, si je vědoma ekonomických faktorů, přehlídí nicméně hlubší ekonomické trendy, jež mají určovat budoucnost. Čas se vrátit nedá. Nemůžeme střední Evropu navrátit do roku 1870, aniž bychom ve struktuře Evropy nastolili taková pnutí a uvolnili takové lidské i duchovní síly, které přesahují hranice

i národy a které rozdrťí nejenom nás a naše „záruky“, ale také instituce a stávající uspořádání naší společnosti.

Jakým eskamotérstvím tato politika nahradila Čtrnáct bodů a jak se stalo, že to prezident Wilson akceptoval? Odpovědět na tyto otázky není snadné a to, jak bude odpověď vypadat, závisí na povahových a psychologických faktorech a na sotva patrných vlivech okolí, jež je obtížné odhalit a ještě těžší popsat. Pokud vůbec někdy záleží na konání jediného člověka, pak zhroucení prezidenta Wilsona je z morálního hlediska jednou z rozhodujících událostí dějin – a já se musím pokusit ji vysvětlit. Jak významné místo prezident zaujímal v srdcích a nadějích světa, když se k nám plavil na lodi *George Washington*! Jaký to velký muž připlul do Evropy v oněch prvních dnech našeho vítězství!

V listopadu 1918 nám armády maršála Focha a slova prezidenta Wilsona umožnily náhle uniknout požáru, který pohlcoval vše, co pro nás bylo důležité. Podmínky se zdály být nad očekávání příznivé. Vítězství bylo tak naprosté, že strach nemusel v urovnání sporu hrát žádnou roli. Nepřítel složil zbraně s důvěrou v závaznou dohodu týkající se obecné povahy míru, jejíž podmínky se zdály zaručovat prosazení spravedlnosti a velkomyslnosti i oprávněnou naději v obnovení přetátého toku života. Aby tuto záruku stvrdil, prezident osobně přijíždí dovést své dílo.

Když prezident Wilson opouštěl Washington, těšil se po celém světě pověsti a mravní autoritě, jež neměly v dějinách obdoby. Jeho smělá a rozvázná slova uchvátila národy Evropy nekončene více než názory jejich vlastních politiků. Národy nepřátelských zemí mu důvěřovaly, že naplní dohodu, již s nimi uzavřel, a národy Spojenců ho uznávaly nejen jako vítěze, ale téměř jako proroka. Kromě této mravní autority měl pod kontrolou i realitu moci. Americká vojska byla na vrcholu svých sil, kázně i vybavení. Evropa byla naprosto závislá na potravinových dodávkách ze Spojených států; a pokud jde o finanční prostředky, byla jim vydána na milost ještě jednoznačněji. Nejen že Evropa Spojeným státům dlužila více, než byla schopna platit, ale navíc jen velká míra další pomoci ji mohla zachránit před hladověním a hospodářským úpadkem. Žádný filozof nikdy netřímá takové zbraně, s nimiž mohl spoutat vládce tohoto světa. Jak jen se v hlavních

městech Evropy davy tísnily kolem prezidentova vozu! S jakou zvědavostí, úzkostí a nadějí jsme toužili zahlédnout postavu a projev onoho osudového muže, který k nám přicházel ze západu, aby zhojil rány na tělech staříčkových předků své civilizace a položil základy naší budoucnosti.

Rozčarování bylo tak naprosté, že někteří z těch, kdo mu důvěřovali nejvíce, se o něm ani neodvažovali promluvit. „Je možné, aby to byla pravda?“, tázali se navrátilců z Paříže. Je smlouva opravdu tak špatná, jak to vypadá? Co se s prezidentem stalo? Jaká slabost či rána osudu vedly k tak mimořádné, tak neočekávané zradě?

Leč příčiny byly naprosto obyčejné a lidské. Prezident nebyl hrdinou ani prorokem, ba nebyl dokonce ani filozofem. Byl pouze člověkem s uslechtilými záměry a s mnoha slabostmi ostatních lidí, jež postrádal onu nezbytnou panovačnou intelektuální výbavu, bez které se nebyl schopen vypořádat s rafinovanými a nebezpečnými debatéry, jež onen olbřímí střet různých sil a osobních dispozic vynesl na vrchol a učinil z nich triumfující mistry ve svižné hře kompromisů, ústupků a osobního vyjednávání, která se hrála v Radě, ve hře, se kterou neměl naprosto žádnou zkušenost.

O prezidentovi jsme skutečně měli zcela mylnou představu. Věděli jsme, že je nade vše povznesený solitér, a věřili jsme v jeho velmi silnou vůli a zatvrzelost. Nepovažovali jsme ho za člověka, který by věnoval pozornost detailům, avšak zřejmost, s níž se chopil určitých hlavních myšlenek, mu ve spojení s jeho houževnatostí měla umožnit – jak jsme se domnívali – aby se onou džunglí probil. Kromě těchto vlastností se měl vyznačovat objektivitou, kultivovaností a rozsáhlými znalostmi zvidavého a vzdělaného člověka. Skvělá úroveň jazyka, jež byla charakteristická pro jeho slavné Poznámky, podle všeho ukazovala na člověka se vznešenou a impozantní představivostí. Jeho portréty naznačovaly jemný zevnějšek a impozantní projev. Tím vším prezident Wilson docílil nejvyššího postu v zemi, kde umění politiky není opomíjeno, a držel si ho i nadále, přičemž jeho autorita stále rostla. Zdálo se – aniž bychom očekávali nemožné – že všechny tyto faktory představují skvělou kombinaci vlastností vhodnou pro záležitost, která se projednávala.

První dojem, jehož člověk z prezidenta Wilsona nabyl při pobytu v jeho těsné blízkosti, byl, že některé z těchto iluzí, třebaže ne všechny, je třeba opravit. Jeho hlava a rysy obličejové byly ušlechtilé tvarovány, takže vypadal úplně stejně jako na fotografii; charakteristické byly i svaly na krku a držení hlavy. Avšak stejně jako Odysseus i prezident vyhlížel moudřeji, když seděl; jeho rukám, třebaže působily dojmem velké síly a zdatnosti, pak chyběla obratnost a senzitivita. První pohled na prezidenta – bez ohledu na jakékoli jiné jeho rysy – ukazoval nejenom to, že jeho povahové založení není primárně totožné s povahou vědce či zvědavého člověka vůbec, ale že v sobě dokonce nemá mnoho ani z oné kultury, která z Clemenceaua a Balfoura činí výjimečně kultivované muže své třídy i generace. Ještě vážnější ale bylo, že prezident Wilson byl nejen necitlivý k prostředí, jež ho obklopovalo, nýbrž nebyl vnímavý ani ke svému okolí jako takovému. Jakou naději mohl takový člověk mít proti Lloydovi Georgeovi a jeho neomylné vnímavosti, působící téměř jako vystoupení média při seanci, vůči každému, kdo se nacházel v jeho bezprostřední blízkosti? Ten, kdo britského ministerského předsedu viděl, jak sleduje společnost okolo sebe, vybaven šesti či sedmi smysly, jež nejsou dostupné obyčejným smrtelníkům, jak posuzuje povahy, pohnutky a podvědomé impulsy, jak vnímá, co si všichni myslí, ba dokonce i to, co se právě chystají říci, a jak s telepatickým instinktem dávkuje argumenty či apely, jež jsou nejlépe uzpůsobeny marnivosti, slabosti či sobectví jeho aktuálního posluchače, si musel uvědomit, že ubohý prezident by s ním v této partii hrál na slepou bábu. Nikdy dříve nevkročil do salónů, v nichž probíhají diplomatická jednání, člověk, který by byl dokonalejší a předem jednoznačněji danou obětí perfektních schopností britského premiéra. Starý svět byl vůbec nenapravitelně zkažený a jeho kamenné srdce mohlo otupit i tu nejostřejší čepel nejstatečnějšího z potulných rytířů. Tento slepý a hluchý Don Quijote však vstupoval do jeskyně, v níž hbitá a třípytíva čepel byla v rukou protivníka.

Ale pokud prezident Wilson nebyl filozofem-králem, kým tedy byl? Konec konců šlo o člověka, který většinu svého života strávil na univerzitě. Nebyl v žádném případě obchodníkem ani obyčejným, stranicky limitovaným politikem, nýbrž význam-

ným a impozantním člověkem s velkou osobností. Jaká tedy byla jeho povaha?

Mnohé se objasní, jakmile objevíme potřebné vodítko. Prezident byl jako nonkonformistický duchovní, snad jako presbyterián. Jeho názory i povaha byly ve své podstatě teologické, nikoli intelektuální, a vyznačovaly se veškerými přednostmi i slabostmi, které s sebou tento styl uvažování, vnímání i projevu nese. Jedná se o typ člověka, který v Anglii a ve Skotsku již není zastoupen tak skvostnými příklady, jako tomu bylo dříve; tento popis však běžnému Angličanovi umožní udělat si o prezidentovi co nejjasnější dojem.

Nyní, když máme na paměti tento obrázek prezidenta Wilsona, se můžeme navrátit ke skutečnému průběhu událostí. Plány, které měl prezident se světem a jež byly vyloženy v jeho projevech a Poznámkách, svědčily o tak obdivuhodném duchu a záměru, že ti, kdo s prezidentem sympatizovali, ani v nejmenším netoužili kritizovat detaily; cítili totiž, že tyto podrobnosti zcela správně nejsou doplňovány v současnosti, ale až nastane vhodný čas, určitě se tak stane. V samých začátcích pařížské konference se všeobecně věřilo, že prezident Wilson s pomocí početného sboru poradců vymyslel komplexní plán nejen pro Společnost národů, ale i pro vtělení Čtrnácti bodů do faktické mírové smlouvy. Ve skutečnosti však prezident nic nevymyslel; jeho ideje, když se střetly s realitou, byly mlhavé a neúplné. Neměl žádný plán, žádný postup, vůbec žádné konstruktivní nápady, jak vdechnout život příkázáním, jež hřímavě kázal z Bílého domu. O každém z nich by býval mohl přednést kázání či obrátit se s majestátní modlitbou za jejich naplnění ke Všemohoucímu, zasadit jejich konkrétní uplatnění do aktuálních podmínek Evropy však nedokázal.

Nejen že žádný z jeho návrhů nebyl doveden do podrobnosti; prezident v mnoha ohledech navíc byl – což bylo snad nevyhnutelné – špatně informován o poměrech v Evropě. A nejen že byl špatně informován – to platilo i o Lloydovi Georgeovi – nýbrž se vyznačoval i pomalým a nepřizpůsobivým myšlením. Prezidentova těžkopádnost byla uprostřed Evropanů nepominutelná. Nedo- kázal během krátké chvílky zaznamenat, co ostatní říkají, pohledem zhodnotit situaci, zkoncipovat odpověď a mírnou změnou odůvodnění odpovědět na argumenty; bylo tudíž pravděpodobné,

že pouhá bystrost, intelekt a hbitost takového Lloyda George stačí k jeho porážce. Jen zřídka lze nalézt státníka v tom nejvyšším postavení, který by byl pro hbité jednání v konferenční síni ještě méně kompetentní než prezident Wilson. Často nastává okamžik, kdy člověk dosáhne zásadního vítězství, pokud nějakým nepatrným zdáním ústupku zachrání tvář oponentů či je usmíří takovým přeformulováním vlastního návrhu, jež jim prospěje a zároveň nepoškodí nic, co my sami považujeme za základní. Prezident Wilson však touto prostou a obvyklou dovedností nedisponoval. Jeho myšlení bylo příliš těžkopádné a nevynalézavé, než aby měl po ruce *vůbec nějakou* alternativu. Dokázal se zatvrdit a odmítnout jakoukoli změnu svého postoje, jako to učinil v případě Rijeky. Jinou obranu ale neměl; jeho oponentům tedy zpravidla stačilo jen trochu manévrovat, aby zabránili takovému vývoji, a pak už bylo pozdě. Příjemností a zdáním ústupků byl prezident vymanévrován ze svého území, zmeškal okamžik, kdy se mohl zatvrdit, a dříve než si uvědomil, kam ho dostali, již bylo příliš pozdě. Kromě toho je nemožné se po řadu měsíců, při důvěrné a navenek přátelské konverzaci mezi blízkými společníky, neustále zatvrzovat. Vítězství býval mohl dosáhnout jedině ten, kdo si vždy dostatečně jasně uvědomoval situaci jako celek, šetřil municí a s jistotou rozpoznal přesně ten vzácně se vyskytující okamžik, kdy je zapotřebí rozhodného jednání. Na to však byl prezident Wilson příliš těžkopádný a zmatený.

Tyto nedostatky nenapravit ani tím, že by vyhledával pomoc kolektivního úsudku svých pobočníků. Pro jednání o ekonomických kapitolách smlouvy kolem sebe prezident Wilson shromáždil skupinu velmi schopných obchodníků, kteří však neměli zkušenosti s veřejnými záležitostmi a o Evropě (s jednou či dvěma výjimkami) toho věděli právě tak málo jako sám prezident; povolávání pak byli jen nepravdělně, když je mohl potřebovat pro konkrétní účel. Odtazitost, která byla považována za efektivní ve Washingtonu, byla tedy zachována; abnormální rezervovanost, již se vyznačovala prezidentova povaha, neumožňovala, aby se v jeho blízkosti vyskytl někdo, jenž by mohl aspirovat na stejnou mravní autoritu či na trvalé uplatňování vlastního vlivu. Jeho spoluzmocněnci byli jen statisty; dokonce i plukovník House, který se těšil jeho důvěře a vyznačoval se nezměrně větší znalostí

lidí i Evropy než prezident, jehož těžkopádnost tolik profitovala z plukovníkovy vnímavosti, postupem doby ustoupil do pozadí. Prezidentovi kolegové v Radě čtyř tohle vše povzbuzovali; rozbitím Rady deseti tak dovršili izolaci, jejímž iniciátorem byla prezidentova vlastní povaha. Den po dni a týden po týdnu tedy prezident dopouštěl, aby vedl porady za zavřenými dveřmi, bez podpory a bez pomoci, zcela osamoceně, s lidmi mnohem bystřejšími než byl on sám a v krajně obtížných situacích, kdy k úspěchu potřeboval všemožné zdroje, imaginaci a znalosti. Nechal se vláčet atmosférou, již nastolili, a dopouštěl, aby se diskuse vedla na základě jejich plánů a jejich údajů a aby se vše vyvíjelo dle jejich záměrů.

Tyto i různé jiné příčiny společně vyústily v následující situaci. Čtenáři si jistě pamatují, že procesy, které zde jsou zhuštěny do několika málo stránek, se odehrávaly pomalu, postupně, zálučně, po dobu přibližně pěti měsíců.

Protože prezident Wilson nic nevymyslel, práce Rady obvykle vycházela z francouzského či britského návrhu. Pokud se tento návrh měl vůbec shodovat s jeho vlastními představami a záměry, prezident musel zaujmout postoj, který se vyznačoval trvalými obstrukcemi, kritikou a negací. A jestliže se v tom či onom bodě setkal se zdánlivou velkomyslností (vždy totiž existoval bezpečný prostor pro zcela nesmyslné návrhy, které nikdo nebral vážně), bylo pro něj těžké v jiných otázkách neustoupit. Kompromis byl nevyhnutelný; bylo proto velmi obtížné nikdy nečinít ústupky v zásadních bodech. Mimo to se brzy podařilo vytvořit dojem, že prezident Wilson straní Německu; vydal se tak napospas domněnce (na niž byl naneštěstí pošetile alergický), že je „proněmecký“.

Poté, co v prvních dnech jednání Rady deseti vykazoval velkou zásadovost a důstojnost, prezident zjistil, že v plánech jeho francouzského, britského či italského kolegy – podle toho, o co se jednalo – existují určité, velmi důležité body; když ale chtěl dosáhnout toho, aby se jich vzdali, shledal, že metodami tajné diplomacie to nedokáže. K jakým krokům se tedy měl nakonec uchýlit jako k poslednímu východisku? Mohl se naprosto zatvrdit a konferenci donekonečna zdlouhavě protahovat. Mohl ji rozbit a bez jakékoli dohody se vztekle vrátit do Ameriky. Nebo se mohl pokusit pominout účastníky konference a obrátit se k celému

světu. Každá z těchto alternativ byla prašpatná, proti všem bylo možno snést spoustu argumentů. Byly také velmi riskantní, a to zejména pro politika. Prezidentova chybná politika ohledně kongresových voleb již předtím oslabila jeho pozici ve vlasti a nebylo nikterak jisté, že ho americká veřejnost podpoří, zaujme-li nesmiřitelný postoj. Znamenalo by to kampaň, v níž by sporné otázky byly zahaleny všemožnými osobními a stranickými ohledy, a kdo ví, zda by pravda dokázala triumfovat v boji, o jehož výsledku by dozajista nerozhodovaly její přednosti. Kromě toho jakákoli otevřená roztržka s jeho kolegy by na prezidentovu hlavu nepochybně přivolala slepý hněv plynoucí z „protiněmeckého“ cítění, jímž byla veřejnost všech zemí Spojenců dosud prodchnuta. Jeho argumentům by nikdo nenaslouchal. Lidé by neměli dostatečně chladnou hlavu na to, aby celý problém pojímali jako záležitost mezinárodní morálky či spravedlivého vládnutí v Evropě. Jednoduše by se ozval křik, že prezident Wilson z různých nekalých a sobeckých důvodů chce „nechat Huny běžet“. Dalo by se počítat s téměř jednohlasným míněním francouzského a britského tisku. Kdyby tedy prezident veřejně hodil všem rukavici, mohl by být poražen. A pokud by byl poražen, nebyl by definitivní mír mnohem horší, než kdyby si uchoval svou reputaci a snažil se o to, aby podoba míru byla natolik spravedlivá, jak jen mu to limitující poměry evropské politiky umožní? Ale především, pokud by byl poražen, neznamenalo by to ztrátu Společnosti národů? A nebyla konec konců právě tato otázka pro budoucí štěstí světa zdaleka nejdůležitější? Smlouvu lze časem upravit a její podmínky změkčit. Mnohá z jejích ustanovení, jež se nám dnes zdají být tak životně důležitá, se stanou malicherná; mnohé z toho, co je neproveditelné, se přesně z této příčiny nikdy nerealizuje. Avšak Společnost, byť v nedokonalé podobě, je napořád, je prvním krokem v zavádění nového stylu vládnutí ve světě. Pravdu a spravedlnost nelze v mezinárodních vztazích ustavit za několik měsíců – až přijde čas, zrodí se z dlouhého zrání v lůně Společnosti. Clemenceau byl dost chytrý na to, aby dal najevo, že za určitou cenu vznik Společnosti překousne.

V krizovém okamžiku svého osudu prezident Wilson osaměl. Jakmile se ocitl polapen v osidlech Starého světa, velice potřeboval sympatie, morální podporu, nadšení mas. Protože

však byl pohřben na konferenci, kde ho dusila horká a otrávená atmosféra Paříže, nedostihla ho žádná odezva z vnějšího světa, žádný záchvěv vášnivého zaujetí, sympatií či povzbuzení od jeho tichých stoupců ve všech zemích světa. Prezident cítil, že výbuch popularity, který uvítal jeho příjezd do Evropy, již odezněl. Pařížský tisk se mu otevřeně posmíval; doma jeho političtí oponenti využívali prezidentovy nepřítomnosti k vytvoření atmosféry, jež byla vůči němu nepřátelská; Anglie byla chladná, kritická a nezúčastněná. Svůj doprovod prezident seskládal tak, že se mu přítoku víry a nadšení, jejichž zdroje ve veřejnosti byly – jak se zdálo – zdušeny, nedostávalo ani soukromými cestami. Potřeboval dodatečnou sílu kolektivní víry, ale právě té se mu nedostávalo. Stále nad námi visela hrůza z Německa, a tak i sympatizující část veřejnosti byla velmi obezřelá: nepřítel nesmíme povzbuzovat, naše přátele musíme podporovat, teď není čas na spory a vzrušené diskuse, prezidentovi musíme důvěřovat, že činí vše, co je v jeho silách. A v tomto vyprahlém prostředí květina prezidentovy víry chřadla a usychala.

A tak se stalo, že prezident Wilson odvolal *George Washingtona*, který dle jeho příkazu, vydaného v okamžiku opodstatněné zuřivosti, měl být připraven odvézt ho z věrolomných komnat Paříže zpět do místa, kde sídlila jeho moc a kde by se opět býval mohl cítit sám sebou. Leč běda: jakmile se vydal cestou kompromisu, osudově se ozřejmily nedostatky v jeho povahovém založení a duchovní výbavě, na které jsme již poukázali. Mohl zaujmout ušlechtilý postoj, mohl se chovat neústupně, mohl psát Poznámky ze Sínaje či z Olympu, mohl zůstat nedosažitelný v Bílém domě či dokonce v Radě deseti a tak setrvat v bezpečí. Jakmile však z této úrovně sestoupil do prostředí důvěrné rovnosti Čtyřky, byla hra očividně u konce.

Nyní nastala situace, kdy se nebezpečně projevilo to, co jsem nazval jeho teologickou či presbyteriánskou povahou. Poté, co se prezident Wilson rozhodl, že některé ústupky jsou nevyhnutelné, mohl s pomocí nepoddajnosti a obratnosti a s využitím finanční síly Spojených států usilovat o co nejširší prosazení podstaty svého pohledu, a to i za cenu, že by do určité míry obětoval formu. Prezident však nebyl vnitřně schopen porozumění tak jasného, jaké situace vyžadovala. Byl příliš svědomitý.

Třebaže bez kompromisů to nyní nešlo, zůstal zásadovým člověkem; Čtrnáct bodů pro něj stále bylo smlouvou, jež je bezpodmínečně závazná. Neudělal by nic nečestného; neudělal by nic, co by nebylo správné a spravedlivé; neudělal by nic, co by se přičilo jeho ušlechtilému vyznání víry. A tak aniž by došlo k jakémukoli oslabení skutečnosti, že Čtrnáct bodů vzniklo jako verbální útvar, staly se dokumentem využívaným ke komentářům a zkreslujícím i poctivým interpretacím a zároveň podkladem pro celý ten intelektuální aparát sloužící sebeklamu, s jehož pomocí – troufám si říci – i předkové prezidenta sebe sami přesvědčili, že cesta, již se dle jejich názoru bylo nutné vydat, je v souladu s každým písmenkem Pentateuchu.

Prezidentův postoj k jeho kolegům nyní vypadal takto: vyjdu vám vstříc tak dalece, jak jen mohu, chápu vaše obtíže a těšilo by mne, kdybych mohl souhlasit s tím, co navrhuje, ale nemohu udělat nic, co není správné a spravedlivé. Musíte mi tedy nejdříve ukázat, že to, co chcete, skutečně odpovídá obsahu prohlášení, která jsou pro mne závazná. Nato začalo sprádání oné pavučiny sofistiky a jezuitské exegeze, jež nakonec jazyk i podstatu celé mírové smlouvy zaobalila hávem neupřímnosti. Čarodějnicím celé Paříže byl vydán pokyn:

Hnus je krása, krása hnus
Smrdutou mhou teď letět zkus.*

Nejvychytralejší sofisté a nejpokrytečtější stylisté se pustili do práce a vyprodukovali mnoho důmyslných výtvorů, jež po více než hodinu mohly klamat i člověka chytřejšího, než jakým byl prezident Wilson.

A tak místo aby smlouva konstatovala, že německé Rakousko má zakázáno sloučit se s Německem s výjimkou situace, kdy dostane svolení Francie (což by bylo neslučitelné s principem sebeurčení), s rafinovaným stylizačním uměním tvrdí, že „Německo uznává a bude bezvýhradně respektovat nezávislost Rakouska, a to v hranicích, jež mohou být stanoveny smlouvou mezi dotčeným státem a hlavními spojeneckými a přidruženými mocnostmi; rovněž souhlasí, že tato nezávislost bude nenarušitelná,

* (William Shakespeare, Macbeth, ELK, Praha 2002, překlad Martin Hilský)

nebude-li k tomu dán souhlas rady Společnosti národů“, což zní – i když tomu tak není – docela jinak. A kdo ví, že prezident nezapomněl na existenci jiné části smlouvy, jež ustanovuje, že v takové věci musí rada Společnosti rozhodovat *jednomyslně*.

Místo aby smlouva předala Gdaňsk Polsku, ustanovuje ho jako „svobodné“ město, avšak toto „svobodné“ město začleňuje do polských celních hranic, svěřuje Polsku kontrolu jeho říčních cest a železnic a určuje, že „polská vláda bude garantovat realizaci zahraničních vztahů svobodného města Gdaňsk i diplomatickou ochranu občanů tohoto města při jejich pobytu v zahraničí“.

Když smlouva konstatuje, že ty „říční cesty, jež přirozeně zajišťují přístup k moři více než jednomu státu ať už s překládkou z jedné lodi na druhou, nebo bez ní“ jsou prohlášeny za mezinárodní, klade tak říční cesty Německa pod zahraniční kontrolu.

Takových příkladů bychom mohli uvést bezpočet. Otevřený a snadno pochopitelný cíl francouzské politiky, jímž bylo omezení počtu obyvatel Německa a oslabení jeho hospodářské struktury, je kvůli prezidentu Wilsonovi zahalen do vznešeného jazyka svobody a mezinárodní rovnosti.

Možná nejdůležitějším okamžikem v rozkladu prezidentova mravního postoje a zakalení jeho mysli však bylo, když se nakonec k údesu svých poradců nechal přesvědčit, že výdaje, jež vlády Spojenců mají s důchody a odlučným, lze oprávněně považovat za „škodu způsobenou civilnímu obyvatelstvu spojeneckých a přidružených mocností německou agresí na zemi, na moři i ve vzduchu“, čímž připustil výklad, který na jiné válečné výdaje nebylo možné vztáhnout. Byl to dlouhý, teologický boj, v němž prezident Wilson poté, co odmítl mnoho různých argumentů, konečně kapituloval před mistrovskou ukázkou sofistického umění.

Nakonec bylo dílo hotovo – a prezidentovo svědomí zůstávalo stále nedotčeno. Navzdory všemu věřím, že jeho letora mu umožnila, aby Paříž opustil jako skutečně upřímný člověk; je také pravděpodobné, že až dodnes je opravdově přesvědčen, že smlouva neobsahuje prakticky nic, co by se neslučovalo s jeho dřívějšími prohlášeními.

Ono dílo však bylo kompletní až příliš, což mělo za následek poslední, tragickou epizodu celého dramatu. Brockdorff-Rantzau ve své odpovědi nevyhnutelně zaujal stanovisko, že Německo

složilo zbraně na základě určitých záruk a že smlouva v mnoha jednotlivostech není s těmito zárukami slučitelná. Přesně to však prezident Wilson nemohl přiznat: vždyť díky námaze osamělého přemítání a modlitbám k Bohu neučinil *nic*, co by nebylo správné a spravedlivé. Kdyby prezident připustil, že německá odpověď nepostrádá přesvědčivosti, zničilo by to jeho sebeúctu a narušilo vnitřní rovnováhu jeho duše; všechny instinkty jeho tvrdošíjné povahy se vzbouřily a povstaly na jeho obranu. Jazykem lékařské psychologie bychom mohli říci, že pokud bychom prezidentovi naznačili, že se přijetím smlouvy zřekl svých tvrzení, dotkli bychom se obnaženého freudovského komplexu. Takové téma prostě nesmělo být předmětem diskuse; všechny podvědomé instinkty se proto spikly, aby překazily jeho další zkoumání.

Tímto způsobem Clemenceau prosadil to, co se ještě před několika měsíci zdálo být krajním a nereálným návrhem: totiž že Němcům se nemá naslouchat. Kdyby jen prezident Wilson nebyl býval tak svědomitý, kdyby jen sám před sebou neskrýval, co činí, byl dokonce i na poslední chvíli v postavení, kdy mohl získat zpět ztracenou půdu a dosáhnout některých velmi pozoruhodných úspěchů. Jenže prezident již byl pevně zformován. Jeho končetiny už byly chirurgy sestaveny do určité pozice, kterou lze změnit jedině poté, co budou opět zlámány. Lloyd George, který se na poslední chvíli snažil o veškerou umírněnost, již se odvažoval, ke svému zděšení objevil, že není schopen prezidenta Wilsona v pěti dnech přesvědčit, že se mylí ve věci, o které mu předtím po pět měsíců tvrdili, že je správná a spravedlivá. Konec konců tohoto starého presbyteriána bylo těžší přesvědčit o pravdě, než ho obalamutit – v prvním případě totiž byla v sázce i jeho víra v sebe sama a jeho sebeúcta.

A tak se prezident Wilson v posledním jednání dramatu stal symbolem tvrdohlavosti a odmítnutí smíru.

Poznámka vydavatele: Keynes na návrh přátel k této kapitole zkoncipoval dodatek týkající se Lloyda George. Tehdy s ním však nebyl spokojen a do knihy ho nezařadil. Uveřejnil ho až o čtrnáct let později v práci s názvem *Essays in Biography*, kde ho čtenář – bude-li chtít – také nalezne.

Názory, jež jsem vyjádřil ve druhé kapitole, se v uvažování pařížské konference nevyskytovaly. Budoucnost Evropy přítomné nezajímala; nijak je neznepokojovala ani otázka, jakými prostředky si zajistí živobytí. Hlavními oblastmi jejich zájmu – v dobrém i ve zlém – byly hranice a národní příslušnost, rovnováha moci, rozmach jejich impérií, budoucí oslabení silného a nebezpečného nepřitele, pomsta a otázka, jak by vítězové mohli své finanční břemeno, jež je nesnesitelně tížilo, přesunout na ramena poražených.

Střetly se zde dva konkurenční plány budoucího politického uspořádání světa – Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona a Clemenceauův kartaginský mír. Právo na existenci však měl jen jeden z nich: nepřítel se totiž nevzdal bezpodmínečně, nýbrž na základě dohodnutých podmínek týkajících se obecné povahy míru.

Právě zmíněný aspekt toho, co se stalo, nelze naneštěstí přejít bez povšimnutí, neboť přinejmenším pro mnoho Angličanů je zdrojem velmi významného nedorozumění. Mnoho lidí věří, že podmínky příměří tvoří první smlouvu, jež byla uzavřena mezi spojeneckými a přidruženými mocnostmi na straně jedné a německou vládou na straně druhé, a že na konferenci jsme vstoupili ničím neomezováni, respektive snad jen do té míry, v jaké nás mohly vázat právě tyto podmínky příměří. Tak tomu ale nebylo. Abychom tuto situaci osvětlili, musíme si stručně znovu projít historii jednání o příměří, jež začala německou nótou z 5. října 1918 a byla uzavřena nótou prezidenta Wilsona z 5. listopadu 1918.

5. října 1918 německá vláda prezidentovi Wilsonovi adresovala krátkou nótu, v níž přijímala Čtrnáct bodů a žádala, aby byla zahájena mírová jednání. Prezident se ve své odpovědi z 8. října 1918 otázal, zda má tuto reakci chápat výslovně tak, že německá vláda akceptuje „podmínky stanovené“ ve Čtrnácti bodech a v prezidentových následných projevech a „že jejím